

Μνήμων

Τόμ. 8 (1982)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Φορολογία και δεχρηματισμός στην οικονομία των βαλκανικών χωρών (15ος-16ος αι.) ● ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ: Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. 'Ο πολιτικός σάλλογος «Ρήγας Φεραίος» ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ: Πολιτισμικοί στρατηγικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα ● ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ: 'Η συμμετοχή των Έκπασιών στα Όρλωφικά (1770) και ή άνειραση της Βενετίας ● ΛΑΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ - ΜΠΑΝΙΑ: Τό Καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. 'Από τήν ήττα στον παραγκωνισμό και τήν καταδίκη ● Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: Συγκριτισμός ● ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ: Τό μονόφυλλο του Ρήγα του 1797. Παρατηρήσεις στη νεοελληνική εικονογραφία του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου ● Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ: 'Η προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με τούς συμμάχους (Σεπτέμβριος 1916-Ιούνιος 1917) ● Η. FLEISCHER: Νέα στοιχεία για τή σχέση Γερμανικών άρχων κατοχής και Ταγμάτων 'Ασφαλείας ● Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ: Τό πρόβλημα των γενεαλογιών στην 'Ιστορία ● Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ: 'Η έμπορικη έταιρική συνεργασία του Βενετικού οίκου Ταρονίτη - Θεοτόκη και των αδελφών Γ. και Θ. Παφρηβαλαν (1732-1737). ● ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ένα άγνωστο έπιστόμιο και μία Έλληνική μαρτυρία για τó πέρασμα του Lenke από τή Ταρσίτση της Θεσσαλίας ● Γ. ΚΟΚΚΩΝΑΣ: 'Ισοκράτους λόγος τρεΐς: Φιλωργενία c. 1495 ή Ρόμη c. 1517; Γέρω από μία διάφθορα στον Legrand. ● Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ: 'Η άσημνη μαρτυρία ● Γ. ΜΠΩΚΟΣ: Συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με τήν πρόταση του Π. Μαρκίδη-Πούλιου για έγκατάσταση τυπογραφείου στα Έπτάνησα ● Τ. Ε. ΣΚΑΛΕΝΙΤΗΣ: Βιβλιολογικά Α' ● Χ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Η ένδεικση προσόδων κατά τήν Καποδιστριακή περίοδο. ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1977

ΑΘΗΝΑ 1980 - 1982

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ
ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΠΑ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΩΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.254](https://doi.org/10.12681/mnimon.254)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΠΩΚΟΣ Γ. (1982). ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΠΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ. *Μνήμων*, 8, 321-336. <https://doi.org/10.12681/mnimon.254>

ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ ἀποστρατευθέντος ὅπως ὄλοι μας μὲ σύνταξιν γλίσχρα καὶ ἀνεπαρκῆ (. . .).

Στις 19 Φεβρουαρίου 1929 ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη νὰ ὑποστηρίξει τὴν «Θεοδώρα Παπαβασιλείου πρῶην διδασκάλισσαν. . . ὁμοιδεάτιδα καὶ ἀναξιοπαθοῦσα». Στις 14 Μαΐου 1930, μὲ ἐπιστολόχαρτο πάντοτε τοῦ Ἐθνικοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, ζητοῦσε νὰ μὴ μετατεθεῖ ὁ Δημ. Μπαϊμπᾶς ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα Ἄγρινίου, «πρόκειται περὶ συγγενοῦς μου». Στις 12 Μαρτίου 1931 ζητοῦσε νὰ δοθεῖ μηνιαία προθεσμία στὸν Ἡλία Ἐφέσιο «ὅπως πληρώσῃ τὴν λήξασαν ὑποχρέωσίν του». Στις 28 Νοεμβρίου 1931 ἔγραφε: «Ἐπληροφορήθην ὅτι εἰς τὴν Ἑταιρίαν ὑπεγγύων προσόδων ἐχίρηνε μία θέσις ἀποχωρησάσης τῆς ὑπαλλήλου κυρίας Δημητρακάκη. Πολὺ θὰ μὲ ὑποχρεώσητε ἐὰν δώσητε τὴν θέσιν αὐτὴν εἰς τὸν κ. Θεόδωρον Παπαγεωργίου. . .» Στις 16 Ἰουνίου 1932 εὐχαριστοῦσε γιὰ «τὴν χορηγηθεῖσαν ἀναβολὴν τοῦ δανείου τῆς οἰκογενείας Ἐξάρχου Ἄγρινίου». Στις 9 Σεπτεμβρίου 1932 ζητοῦσε τὸν διορισμὸ τοῦ Λιακατῆ ἐνῶ στὸ τελευταῖο σημεῖωμα τοῦ φακέλλου, γραμμένο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1933 σὲ ἐπιστολόχαρτο τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ὁ Κονδύλης, Ὑπουργὸς τῆς κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη, ζητᾶει τὸ τελευταῖο του ἴσως ρουσφέτι ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη, νὰ διορίσει δηλαδὴ τὸν Δ. Ρομπόκο «εἰς μία χηρεῦσαν θέσιν τῆς διαχειρίσεως Μονοπωλίων».

Ἄν ὑπολογίσουμε ὅτι ὅλες οἱ ἐπιστολὲς καὶ τὰ σημεῖωματα ποὺ παραθέτουμε ἐδῶ ἀπευθύνονται σὲ ἓνα μόνο ἄτομο χωρὶς ἰδιαίτερα ἐξέχουσα θέση, θὰ μπορέσουμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Γεώργιος Κονδύλης θὰ ἔγραψε ἑκατοντάδες ἀνάλογες ἐπιστολὲς σὲ διάφορους ὑψηλόβαθμους φίλους καὶ πελάτες του γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολυπληθέστατη πελατεία του.

Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΓΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

Λίγο μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, στις 21 Μαρτίου τοῦ 1800, ὁ Πούλιος Μάρκου ἢ Βουκολίδης, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δυὸ ἀδελφοὺς, ἐκδότες τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Βιέννης καὶ διευθυντὴς τῶρα τῆς Τυπογραφίας Πάνου Θεοδοσίου,¹ μὲ ὑπόμνημά του, τῆς 10 Μαΐου 1800,

1. Ὁ Πούλιος Μάρκου Βουκολίδης ἢ Π. Μ. Βουκόλης ἀναφέρεται ὡς προϊστάμενος (ἀρχιεργάτης) τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου τὸ 1800· βλ. σχετικὰ Γ. Σ. Πλουμίδη, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755 – 1824)*, Ἀθήνα, 1969, σ. 58 καὶ 65.

πρὸς τὴν Ἑπτάνησο Πολιτεία, ζητᾶ νὰ τοῦ χορηγηθεῖ ἡ ἑπτανησιακὴ ὑπηκοότητα καὶ νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἴδρυση τυπογραφικοῦ καταστήματος στὴν Κέρκυρα μὲ τὴ χρησιμοποίησι καὶ τοῦ τυπογραφικοῦ ὕλικου ποὺ εἶχαν φέρει στὸ νησί οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι.² Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος μὲ τὸν ἀπαραίτητο σχολιασμό παρουσίασε ὁ Β. Π. Παναγιωτόπουλος.³ Αὐτὸ ποὺ ἐπιχειρεῖται ἐδῶ εἶναι νὰ δοθεῖ ὀλοκληρωμένο τὸ ἱστορικὸ τῆς πρότασης, μὲ βάση στοιχεῖα ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ παρουσιασθοῦν τότε,⁴ καὶ νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ διαγράφουν τὴν ἰδιαιτερότητά της καὶ ἐνδιαφέρουν τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφικὴ ἱστορία.

α. Τὸ ἱστορικὸ

Τὸ ὑπόμνημα ποὺ ὑποβάλλει ὁ Πούλιος στὶς 10 Μαΐου τοῦ 1800 περιέχει τὶς κεντρικὲς κατευθύνσεις τῶν προτάσεων του καὶ ἀποβλέπει στὸ νὰ κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Οἱ βασικὲς ιδέες, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οὐσία τῆς πρότασης, εἶναι δύο :

- α. Νὰ τοῦ δοθεῖ κάποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ὀλοκληρωμένου τυπογραφικοῦ συγκροτήματος, καὶ
- β. Νὰ δημιουργηθεῖ στὸ χῶρο τῶν Ἑπτανήσων μιὰ τυπογραφικὴ μονάδα, ἀντίστοιχη ποιοτικὰ μ' αὐτὲς ποὺ λειτουργοῦν στὸ χῶρο τοῦ παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα στὴ Βενετία, μὲ ὅλα τὰ οἰκονομικὰ ἢ ἄλλα ὀφέλη ποὺ συνεπάγεται κάτι τέτοιο.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἀπὸ τώρα ὅτι τὸ νέο στοιχεῖο ποὺ προσφέρει ἡ πρόταση Πούλιου δὲν εἶναι ἡ ἴδρυση τυπογραφίας στὰ Ἑπτάνησα· τυπογραφία ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὰ 1798 καὶ συνεχίζει τὴ λειτουργία της.⁵ Δὲν προτείνει ἐπίσης τὴ δημιουργία, ἀπλά, ἑνὸς τελειότερου, τυπογραφικά, συγκροτήματος· προτείνει τὴν ἐγκατάσταση ἑνὸς διαφορετικοῦ, ἀπὸ λειτουργικὴ ἄποψη, τυπογραφικοῦ καταστήματος, κάτι ποὺ μέχρι τώρα ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ κυρίως Ἑλληνισμοῦ.

Ὅταν ὑποβάλλεται ἡ πρόταση Πούλιου, τὸ τυπογραφεῖο τῆς Κέρκυρας ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ. Λίγο πρὶν, μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ζαχαρία Χαραμῆ, διορίζεται, μὲ διάταγμα τῆς Συγκλήτου, ὡς δημόσιος τυπογράφος

2. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων στὴν Κέρκυρα βλ. Jules Viguier, *L'Imprimerie Nationale de Corfu 1798-1799*, Κέρκυρα, Imprimerie Landos, 1917.

3. Βλ. Β. Π. Παναγιωτόπουλου, «Προτάσεις τοῦ Π. Μαρκίδη - Πούλιου γιὰ ἐγκατάσταση ἑλληνικῆς τυπογραφίας στὴν Ἰόνιο Πολιτεία (1800)», *Πρακτικὰ Τρίτου Πανεπιστημίου Συνεδρίου*, Α', Ἀθήνα (1967) 292 - 297.

4. ὁ.π., σ. 293.

5. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἑπτανησιακῆς τυπογραφίας αὐτὰ τὰ χρόνια βλ. στοῦ Ντίνου Κονόμου, «Ἑπτανησιακὸς τύπος, 1798 - 1864 : ἡμίφυλλα, φυλλάδια, ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ», *Ἑπτανησιακὰ Φύλλα Ε'* (1964).

ὁ Διονύσιος Σαραντόπουλος.⁶ Ἡ πρόταση δὲν ἄφησε ἀδιάφορη τὴ Σύγκλητο, ἢ ὁποία ἐκτιμᾷ σωστὰ τὰ πλεονεκτήματα ἀπὸ μιᾶ ὀλοκληρωμένη τυπογραφικὴ ἐγκατάσταση στὰ Έπτάνησα. Ἀναθέτει στοὺς Zorzi Palazzuol Scordilli καὶ Marin Doxarà, πού τότε βρίσκονται στὴ Βενετία, νὰ κάνουν τὶς ἀπαραίτητες ἔρευνες σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς τυπογραφικὲς ἱκανότητες τοῦ Πούλιου καὶ νὰ ἔλθουν σὲ ἐπαφὴ μαζί του γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες, σχετικὰ μὲ τὴν πρότασή του.⁷

Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Συγκλήτου ἔρχονται, πραγματικά, σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Πούλιο καὶ στὶς 31 Μαΐου τοῦ 1801 ὑποβάλλουν τὴν ἀναφορὰ τους πρὸς τὴ Σύγκλητο, μὲ τὴν ὁποία τονίζουν :

- α. Ὅτι, μετὰ ἀπὸ ἐκτεταμένους ἔρευνες, ἔχουν συγκεντρώσει τὶς πιὸ εὐνοϊκὲς πληροφορίες, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς τυπογραφικὲς ἱκανότητες τοῦ Πούλιου.
- β. Ὅτι, ἀφοῦ ἐξασφαλίστηκαν γιὰ τὴν πρώτη αὐτῆ βασικὴ προϋπόθεση, διαπραγματεύθηκαν μαζί του, σχετικὰ μὲ τὴν πρόταση καὶ τὶς προθέσεις του, καὶ ὅτι μποροῦν τώρα νὰ ὑποβάλλουν συγκεκριμένη ἔκθεση γιὰ τὶς προθέσεις καὶ ἀπαιτήσεις του.

Ἡ ἀναφορὰ ὀλοκληρῶνεται μὲ μιᾶ πιὸ λεπτομερειακὴ παράθεση τῶν σχετικῶν προτάσεων, ὅπου τονίζεται ὅτι, ἂν ὑπάρχουν τὰ πιεστήρια καὶ λοιπὰ ἐργαλεῖα, θὰ ἀπαιτηθεῖ ἓνα ποσὸν 3.400 ταλλήρων γιὰ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ ἡ τυπογραφία, προκειμένου νὰ ἀνταποκρίνεται ὄχι μόνον στὶς ἀνάγκες τῆς Κυβέρνησης, ἀλλὰ καὶ στὶς παραγγελίες ἐκδόσεων ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα, γιὰ τὴν ὥρα, εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ κάνουν τὶς παραγγελίες τους στὴν Ἰταλία μὲ μεγάλα ἐξοδα καὶ δυσχέρειες. Τὰ χρήματα αὐτά, πού θὰ ἀπαιτηθοῦν γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ ἔργου, ὑπόσχεται ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ ἀποδώσει στὸ Δημόσιο Ταμεῖο σὲ δέκα χρόνια καὶ μὲ ἓνα λογικὸ τόκο.⁸ Ἡ ἀναφορὰ συνοδεύεται ἀπὸ λεπτομερειακὸ ὑπόμνημα τοῦ Πούλιου, ὅπου ἀναλύονται οἱ προτάσεις του καὶ παρατίθεται πλήρης ἀπαρίθμηση τῶν ἀναγκαίων, κατὰ κατηγορία, δαπανῶν.

Ἡ Σύγκλητος ἀντιμετώπισε θετικὰ τὶς ὀλοκληρωμένες προτάσεις Πούλιου καὶ δείχνει νὰ κατανόησε ἀπόλυτα τὴ σημασία πού θὰ εἶχε γιὰ τὰ Έπτάνησα ἡ δημιουργία ἐνὸς κέντρου ἐκδοσης βιβλίων γιὰ κοινὴ χρῆση καὶ σὲ μεγάλῃ κλίμακα. Ἰδιαίτερα ἐκτιμᾷ τὸ ἀναμενόμενο ὄφελος ἀπὸ τὴν

6. Διονύσιος Σαραντόπουλος πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Συγκλήτου τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 17, ὑποφ. 9.

7. Ἐγγραφο τοῦ Προέδρου τῆς Συγκλήτου, τῆς 18 Ἰουνίου 1801, πρὸς τὸν Πρύτανι τῆς Κέρκυρας, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 11, ὑποφ. 3.

8. Ἀναφορὰ τῶν Doxara καὶ Scordilli, τῆς 31 Μαΐου 1801 ἀπὸ Βενετία, πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Συγκλήτου, ὁ.π.

τόνωση της αγοράς, τη δημιουργία μαθητών που θα αναπτύξουν την τέχνη, καθώς και το γενικότερο πνευματικό όφελος από την παρακίνηση των λογίων για παραγωγή νέων έργων. Για το λόγο αυτό υποστηρίζει την αποδοχή του προτεινόμενου σχεδίου και επισημαίνει την ανάγκη να εξασφαλισθούν, με κάποιο τρόπο, τα απαραίτητα χρήματα για την υλοποίησή του.⁹

Ἡ πρόταση, παρ' όλα αυτά, δὲν ἐπρόκειτο τελικὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ. Τὸ θέμα ὑποβάλλεται γιὰ ἐξέταση στὴ Magistratura Sindicale, ἀλλὰ, στὸ μεταξύ, πληροφορεῖται τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ περιεχόμενό της ὁ ἤδη διευθυντὴς τῆς Τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως Διονύσιος Σαραντόπουλος. Ὁ τελευταῖος σπεύδει ἀμέσως νὰ ὑποβάλει στὴ Magistratura Sindicale δική του πρόταση, μὲ τὴν ὁποία ὑπόσχεται νὰ ἀναδιοργανώσῃ, μὲ δικά του ἐξοδα, τὸ κυβερνητικὸ τυπογραφεῖο, καὶ μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πὺ προτείνει ὁ Πούλιος, χωρὶς κανένα βῆρος γιὰ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο. Ἡ Magistratura Sindicale ἀποδέχεται τὴν πρόταση Σαραντόπουλου καὶ τοῦ ἀναθέτει τὴν πραγματοποιήσῃ της, ἀπορρίπτοντας ἔτσι τὸ σχέδιο Πούλιου.¹⁰ Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς κερκυραϊκῆς τυπογραφίας, στὰ χρόνια πὺ ἀκολουθοῦν, γνωρίζουμε, βέβαια, ὅτι οὔτε ὁ Σαραντόπουλος οὔτε οἱ διάδοχοί του στὴ διεύθυνση τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας μπόρεσαν νὰ πραγματοποιήσουν κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν πρόταση Πούλιου, τοῦλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οὐσία της.

Δὲ θὰ ἀπείχε, ἴσως, πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ ἐνημέρωση Σαραντόπουλου, σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν προτάσεων Πούλιου, πραγματοποιήθηκε σκόπιμα ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ μ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ σκοπὸ, νὰ πετύχει δηλαδὴ, μέσα ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό τῶν ἐνδιαφερομένων, πλεονεκτήματα γιὰ τὸ τυπογραφεῖο, χωρὶς ἐπιβαρύνσεις τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Κάτι τέτοιο, ἄλλωστε, ἀποτέλεσε συνηθισμένη πρακτικὴ γιὰ τὴν κυβέρνηση τῶν Ἑπτανήσων καὶ γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐργολαβικὴ ἀνάληψη τοῦ δημοσίου τυπογραφείου.

β. Ἡ πρόταση

Τὴν προφορικὴ ἀνάλυση τῶν προτάσεων του πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Συγκλήτου συμπληρώνει ὁ Πούλιος καὶ μὲ ἕνα ὑπόμνημά του.¹¹ Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ πλήρη ἔκθεση τοῦ προτεινόμενου σχεδίου, ἕνα ὀλοκληρωμένο προϋπολογισμό τῶν ἀναγκαιῶν, κατὰ κατηγο-

9. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 7.

10. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 6. Πβ. καὶ τὴν ἄποψη πὺ διατυπώνει, σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς πρότασης Πούλιου, ὁ Ἄπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Δ', Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 616.

11. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 11, ὑποφ. 3.

ρία, δαπανών, καθώς και από υποδείγματα τών προτεινόμενων ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων.

Τὰ κύρια σημεία τοῦ σχεδίου, ὅπως προκύπτουν ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐκθεση, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1. Τὸ προϋπολογιζόμενο συνολικὸ ποσὸ γιὰ τὴν ἐνεργοποίησιν τῆς τυπογραφίας φθάνει τὶς 43.000 λίρες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐκπέσει ἓνα ποσὸ 5.578 λιρῶν, στὴν περίπτωσιν πού θὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα στὴν Κέρκυρα πιεστήρια καὶ ἂν ὑπάρχουν στὸ νησί τὰ ἀπαραίτητα διακοσμητικὰ καθὼς καὶ τὰ ἐργαλεῖα βιβλιοδεσίας.

2. Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα πού χρησιμοποιεῖ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ πού φθάνουν στὴ Βενετία, εἶναι φθαρμένα καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει νὰ κατασκευασθοῦν καινούργια. Γιὰ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα προτείνει ἑπτὰ εἶδη, σύμφωνα μὲ ὑποδείγματα πού στέλνει, χαρακτηρισμένα μὲ τὰ γράμματα Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ καὶ Η, σημειωμένα, ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Β, πάνω στὸ φυλλάδιον δειγμάτων τυπογραφικῶν χαρακτήρων τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου, πού ἔχει τὸν τίτλο «Εἶδη νέων χαρακτήρων (εἰκ. 1).¹² Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη διαθέτει ὁ ἴδιος τοὺς τύπους καὶ τὶς μῆτρες, ὅπως ἐπίσης διαθέτει τὶς μῆτρες καὶ γιὰ τὰ λατινικὰ στοιχεῖα, γιὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἔχει στείλει ὑποδείγματα. Ἡ κατασκευὴ τῶν λατινικῶν στοιχείων πρέπει νὰ γίνῃ στὴ Βενετία, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησίν του γιὰ τὴν Κέρκυρα, ἐνῶ ἡ κατασκευὴ τῶν ἑλληνικῶν κατὰ ἓνα μέρος στὴ Βενετία καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπο μέρος στὴν Κέρκυρα. Ἡ πρότασιν αὐτὴ ἀποβλέπει, ὅπως δηλώνει, στὸ νὰ μὴν ἀργοπορήσῃ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν καὶ στὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἀπὸ τὴν ἄλλην, τὸ ὑλικὸ πού ἤδη ὑπάρχει στὴν Κέρκυρα γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν νέων χαρακτήρων. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ τὸ ἐνδιαφέρον πού δείχνει νὰ ἔχει ἤδη μαζί του, ὅταν φθάσῃ στὴν Κέρκυρα, τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα πού χρειάζονται γιὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως νὰ τυπώνεται ἡ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήρι. Τὰ ὑπόλοιπα βιβλία, Παιδαγωγία καὶ Σύνοψη, πού ἐπίσης προτείνει γιὰ τὶς ἐναρκτήριες ἐργασίες τῆς τυπογραφίας, εἶναι τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὰ : ὑποδηλώνουν μὲ σαφήνεια τοὺς νέους προσανατολισμοὺς πού ἐπιθυμεῖ νὰ προσδώσῃ στὴν κερκυραϊκὴ τυπογραφία.

3. Τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ ἀνάγκη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γιὰ τὴν ἐκπαί-

12. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Προσθῆκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1670 - 1861)», *Ὁ Ἐρασιεὺς* 15 (1978 - 79), ἀρ. 12 (Α 1723). Γιὰ τὸ Β χρησιμοποιεῖται, σὰν δεῖγμα, τμήμα τυπογραφικοῦ δοκιμίου, πού περιέχει τὴ σελ. 4 ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου «Εὐχρηστοτέρα Ὁρθόδοξος Ὁμολογία» τοῦ Δανιὴλ Πελοποννήσιου (εἰκ. 2), πού πραγματοποιεῖται στὸ τυπογραφεῖο Θεοδοσίου τὸν ἴδιο χρόνο, 1801 (Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863*, Α', Ἀθήνα, 1939, ἀρ. 62).

δευση νεαρών Κερκυραίων στις τυπογραφικές και βιβλιοδετικές εργασίες, στα πλαίσια της προοπτικής για τη δημιουργία ολοκληρωμένου τυπογραφικού - εκδοτικού συγκροτήματος.

4. Ήπισημαίνεται ή ανάγκη να αρχίσουν οι εργασίες με βιβλία προορισμένα για τη σχολική χρήση (Παιδαγωγία, Ψαλτήρι κλπ.), οι μεγάλες δυνατότητες διάθεσης των όποιων θα επιτρέψουν τη δημιουργία του απαραίτητου για την επιβίωση της τυπογραφίας πρώτου κύκλου εργασιών.¹³ Το προγραμματιζόμενο, άλλωστε, πρώτο τράβηγμα 6.000 Ὀκτωήχων είναι χαρακτηριστικό από αυτή την άποψη.

5. Μακροπρόθεσμη επιδίωξη είναι ή προσέλκυση της τυπογραφικής πελατείας από τη Βλαχία, Μολδαβία και τις λοιπές περιοχές της Ὀθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ὅπως σημειώθηκε και παραπάνω, ή έκθεση συνοδεύεται από αναλυτικό πίνακα με εξειδίκευση των προϋπολογιζομένων δαπανών. Ἀπό τα στοιχεία του πίνακα, και για ένα προϋπολογιζόμενο συνολικό ποσό 43.000 λιρών, προκύπτει ή ακόλουθη ποσοστιαία κατανομή δαπανών, κατά κατηγορίες αναγκών, για τὸ στήσιμο του τυπογραφείου :

1. Για πιεστήρια, λίρες 4.300, ποσοστό 9,8%.

2. Για τυπογραφικά στοιχεία, ελληνικά και λατινικά, λίρες 21.770, ποσοστό 50%.

3. Για εργαλεία και υλικά βιβλιοδεσίας, λίρες 1.554, ποσοστό 3,5%.

4. Για χαρτί, λίρες 10.900, ποσοστό 25%.

5. Για εργατικά και μέχρι να αρχίσει ο κύκλος εργασιών της τυπογραφίας, λίρες 5.096, ποσοστό 11,7%¹⁴.

Ὅπως προκύπτει, επίσης, από τον ίδιο πίνακα ο Πούλιος προϋπολογίζει την κατασκευή μιᾶς ποσότητας 760.000 ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων, που καλύπτει μιὰ κλίμακα μεγεθών από Garamond μέχρι Testo grosso. Ἀνάλογα, προβλέπεται μιὰ ποσότητα 2.060 λιμπρών λατινικών χαρακτήρων σε μεγέθη από Testino μέχρι Testo grosso.¹⁵

Ὅπως έχει ήδη σημειωθεί, ή πρόταση Πούλιου δὲν ἀφορᾶ, ἀπλά, τή

13. Για τή χρήση, τὸν ἀριθμὸ ἐκδόσεων και τὰ τραβήγματα αὐτῶν τῶν βιβλίων, στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, βλ. Φίλιππου Ἡλιού, «Κυκλοφορίες τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων : τὰ μεγάλα "τραβήγματα" τοῦ 1823», *Ὁ Πολίτης* τχ. 13 (1977).

14. Βλ., συγκριτικά, τις πληροφορίες για τὴν ἀξία και τις δαπάνες λειτουργίας ἐνὸς πιεστηρίου στοῦ Γ. Σ. Πλουμίδη, ὁ.π., σ. 52.

15. Τὰ ἐλληνικά τυπογραφικά στοιχεία, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ διατιθέμενα ποσά, θὰ εἶναι τελικά πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ λατινικά, κι αὐτό, βέβαια, εἶναι φυσικό. Ὅπως-δήποτε τὸ συνολικὸ βᾶρος τῶν στοιχείων, που προϋπολογίζεται νὰ κατασκευασθεῖ, θὰ πρέπει νὰ ξεπερνᾶ τις 5.000 λιμπρες για λειτουργία τριῶν πιεστηρίων. Τὰ μεγέθη αὐτὰ σημαίνουν ἕνα ἀρκετὰ καλὸ ἐξοπλισμὸ για τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς. Βλ. σχετικά Philip Gaskell, *A new introduction to Bibliography*, Ὁξφόρδη, Clarendon Press, 1979, σ. 38.

δημιουργία μιᾶς νέας, καλύτερα συγκροτημένης τυπογραφίας στα Έπτάνησα. Οἱ λεπτομέρειες καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πρότασης διαγράφουν μὲ σαφήνεια τὴν πρόθεση τοῦ διευθυντῆ τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου νὰ δημιουργήσει στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου μιὰ πραγματικά κερδοσκοπικὴ τυπογραφικὴ - ἐκδοτικὴ ἐπιχείρηση, ἀνάλογη τῆς ὁποίας οὔτε ὑπῆρξε οὔτε καὶ θὰ ὑπάρξει, μέχρι τὴν ἴδρυση τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους, στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Τὰ τυπογραφεῖα ποὺ λειτούργησαν σ' αὐτὸ τὸ χῶρο, γιὰ διακόσια περίπου χρόνια, δημιουργήθηκαν πάντα γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν μιὰ συγκεκριμένη ἰδεολογικὴ, ἐκπαιδευτικὴ ἢ ἄλλη σκοπιμότητα καὶ δὲν ἀποτελέσαν παρὰ ἀπλὰ συμπληρώματα τῆς λειτουργίας καὶ δραστηριότητας τῶν φορέων ποὺ τὰ δημιούργησαν (Ἐκκλησίας, σχολείων κλπ.). Ὅπως εἶναι φυσικό, τὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ προσάρμοζαν —καί, βέβαια, περιορίζαν— πάντα τὶς βλέψεις καὶ τὶς δραστηριότητές τους στὰ πλαίσια τῆς ἐξυπηρέτησης συγκεκριμένων καί, γενικά, ὄχι μεγάλης εὐρύτητας στόχων.

Τὸ γεγονός αὐτό, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν πλήρη, σχεδόν, ἔλλειψη, στὶς περιοχὲς αὐτές, τῆς ἀπαραίτητης ὕλικῆς καὶ τεχνικῆς ὑποδομῆς γιὰ τὸ σωστὸ στήσιμο τυπογραφικῶν ἐργασιῶν, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἱκανοποιηθεῖ οὐσιαστικά ποτέ, γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ἡ ἀνάγκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ἔντυπα ἀπὸ τὰ τυπογραφεῖα ποὺ λειτούργησαν στὸ ἐσωτερικὸ του. Ἡ ἔλλειψη τῆς ἀναγκαίας ὑποδομῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ γενικότερες συνθηκὲς ποὺ ἐπικρατοῦν στὸ χῶρο αὐτό, δὲν ἐπέτρεψαν τῇ δημιουργίᾳ πραγματικῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἂν καὶ ἡ ἀναγκαιότητά τους εἶχε γίνεи ἀπόλυτα κατανοητή.

Ὁ Παύλιος, ἄλλωστε, δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ προτείνει κάτι τέτοιο γιὰ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο. Λίγο πρὶν ὁ μεταφραστὴς τῆς τυπογραφίας Κονδὸς¹⁶ ἐπισημαίνει τὶς ἀνάγκες ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καλύψει, στὸ χῶρο τοῦ βιβλίου, μιὰ διεύρυνση τοῦ ἐκδοτικοῦ προγράμματος τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας, μὲ βάση τὰ βιβλία ποὺ καταναλώνονται κυρίως στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ τὰ ὁποῖα, γιὰ τὴν ὥρα, τυπώνονται στὴ Βενετία. Ὁ Κονδὸς τονίζει τὸ οἰκονομικὸ ὄφελος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ὑποκατάσταση τῆς Βενετίας, στὴν ἐκτύπωση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο καὶ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ προτείνει πολιτικὰ μέτρα περιορισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητας τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ κυρίαρχη θέση τους στὸ βιβλιεμπόριο τῆς περιοχῆς.¹⁷

16. Ντίνος Κονόμος, ὁ.π., σ. 13, ὑποσ. 2.

17. Ἀναφορὰ τοῦ Σπυρίδωνα Κονδοῦ, τῆς 6 Fructidoz, an 6, πρὸς τὸν Commissaire Général, Comeyras: Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Δημοκρατικοὶ Γάλλοι, φ. 5, ὑποφ. 4° πβ. καὶ Jules Viguier, ὁ.π., σ. 21 - 23.

Ἡ πρόταση Πούλιου, λοιπόν, ἔχει ὡς ἀφετηρία καὶ ἐκφράζει τὴ συνείδηση μιᾶς βασικῆς ἰδιοτυπίας —καὶ ταυτόχρονα σημαντικοῦ μειονεκτήματος— στὸ χῶρο τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου: τὴν οὐσιαστικὴ παραγωγή του, γιὰ αἰῶνες ὀλόκληρους, ἔξω ἀπὸ τὸ κύριο σῶμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ ὄλες τὶς δυσμενεῖς συνέπειες πού κάτι τέτοιο συνεπάγεται.¹⁸ Στὴν ἀντιμετώπιση αὐτοῦ τοῦ μειονεκτήματος καὶ τῶν συνεπειῶν του στηρίζεται τὰ σχέδιά του ὁ διευθυντὴς τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἔμπειρος καὶ καλὸς γνώστης τῶν πραγμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλιοπορίου, ἀποβλέπει στὴ δημιουργία μιᾶς τυπογραφικῆς - ἐκδοτικῆς ἐπιχείρησης μεγάλου φάσματος στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, ἢ ὁποῖα καὶ θὰ ὑποκαταστήσει τὴ Βενετία στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ἔντυπα.

Στὶς προοπτικὲς του αὐτὲς εἶναι, ἴσως, πιὸ ρεαλιστὴς ἀπὸ τὸ μεταφραστικὸ τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας· γνωρίζει ἄριστα τὰ βιβλία πού ἐξασφαλίζουν μεγάλες κυκλοφορίες καὶ μποροῦν ἔτσι νὰ στηρίζουν οἰκονομικὰ τὴν ὄλη προσπάθεια, ὅπως γνωρίζει ἐπίσης καλὰ τὰ ὑπάρχοντα κυκλώματα διακίνησης καὶ διάθεσης τοῦ βιβλίου στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ γνωρίζει —καὶ βασίζεται σ' αὐτὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία του— τὰ πλεονεκτήματα πού θὰ παρουσιάζει γιὰ τοὺς μελλοντικούς πελάτες τῆς μιᾶς τέτοιας ἐπτανησιακῆς τυπογραφίας. Καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτὰ δὲν εἶναι μόνο οἰκονομικὰ· πολὺ πιὸ σημαντικό εἶναι, ἴσως, ὅτι ἐκεῖ, στὴν Κέρκυρα, θὰ εἶναι, ἐπὶ τέλους, ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὴ λογοκρισία, μόνιμο πρόβλημα τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, ὅσο αὐτὴ ἐξαρτιέται ἀπὸ τὰ ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου τυπογραφεία τῆς Βενετίας ἢ τῆς Βιέννης, Λειψίας κλπ.¹⁹

Ὅπως ἦδη γνωρίζουμε ἡ πρόταση δὲν ὑλοποιήθηκε. Καὶ ἂν ἀκόμα ὁμως εἶχε ὑλοποιηθεῖ, θὰ ἦταν, ἴσως, δύσκολο, στὰ πλαίσια τῶν συνθηκῶν πού διαμορφώθηκαν ἀργότερα στὰ Ἑπτάνησα, νὰ ἐπιβιώσει. Ἡ σύλληψη

18. Λουκία Δρούλια, «Στοιχεῖα γιὰ τὴν κίνηση τοῦ βιβλίου στὴν Πελοπόννησο τὸν 18ο αἰῶνα», *Πρακτικὰ Α' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* Γ', σ. 175.

19. Ἡ ἀπειλὴ ἢ ἡ ἐπέμβαση τῆς λογοκρισίας γιὰ θρησκευτικούς ἢ πολιτικούς λόγους ἐπηρέασε σημαντικὰ καὶ μὲ διάφορα ἀποτελέσματα, τὴν παραγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, προκαλώντας συχνὰ ποικίλες ἀλλοιώσεις τοῦ περιεχομένου ἢ καὶ ματαίωση ἐκδόσεων. Βλ. χαρακτηριστικὰ ὅσα γράφει ὁ ἱερομόναχος Ἰάκωβος ὁ ἐκ Μήλου στὸν πρόλογο τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἡλία Μηνιάτη *Πέτρα Σκανθάλου*, πού γίνεται στὴ Λειψία, στὰ 1743: «...Φαίνεται δὲ πῶς νὰ ἐδόθη καὶ ἄλλην φορὰν εἰς τύπον παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρὸς του, πλὴν οὐκ ἔχει οὕτως, ἀλλ' ὡς φαίνεται τὸ ἔδωκεν εἰς τὴν Βενετιαν, ὡς ἐναντίον ὁμως τῆς δόξης αὐτῶν δὲν τὸ ἐτύπωσαν.» (Émile Legrand-Louis Petit - Hubert Pernot, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, I, ἄρ. 309, σ. 311 - 314. Πβ. Μ. Ι. Γεδεών, «Τυπάλδου - Στάη συμμορία (1686 - 1712)», *Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 33 (1913) 319.

μιᾶς τέτοιας ιδέας, ἄλλωστε, πραγματοποιήθηκε καὶ στηρίχθηκε στὴν προϋπόθεση τῆς ἴδρυσης ἑνὸς ἡμιανεξάρτητου ἑλληνικοῦ κρατιδίου²⁰ καὶ μόνο μὲ τὴν προϋπόθεση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει.²¹ Ὅπωςδὴποτε, λίγα χρόνια ἀργότερα, μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ ἐθνικὸ κέντρο θὰ ἀποκτήσει, ἐπὶ τέλους, ὀλοκληρωμένες τυπογραφικὲς μονάδες, ποὺ σιγά-σιγά θὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὴν παραγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου.

DECHIARAZIONE

Essendo nella Stamperia di Corfù presentamente torchi e supresse, non è necessario di comprare altri. Onde si può far la soma manco da £ 4.300. - E si ne sono ancora i vignetti e finali, si fà anche £ 500 meno. - Se si trova anche un Legatore dei Libri sarrebe un sparagno di £ 778 per gl' ordeni, i quali infalibilmente avere deve.

Dei caratteri greci e latini

Dalle stampae, che vengono dà Corfù in quà, si vede che i caratteri sono tutti marzi ovvero orbi, ed è necessario a refarli. Onde i caratteri latini devono—fora di quello, che ho jo le madri—essere gettati quà in Venezia, e dei greci, parte in Venezia e parte in Corfù, però, adoperando quello materiale, spargnare qualche cosa dell valore del materiale, che si trova presentamente in Corfù. I greci caratteri sono secondo i campioni : A, B, Γ, Δ, E, Z & H. In vece dell carattere E, il quale non mi piace, hò già in lavoro un altro in pena compagno dell B, ed in corpo dell E.

Questi sono i greci caratteri, secondo i sopradetti campioni, che possedo in ponzoni e madri; e dall latino, che possedo anche le madri non hò fatto gettare campioni. Onde più facile è da fare gettare tutti i latini e parte dei greci caratteri quà in Venezia prima di venire abasso. Se principiamo abasso fare gettare, così staramo gl' uomini in ozio e procede danno.

Ill carattere greco per l'Ottoeco e Salterio deve avanti essere getato, per ciò quando si vienne abasso à non perdere tempo. In questo tempo si principia ad instruire ragazzi nazionali e principia il giro dopo fatto Ottoeco, Salterio, Pedagogia e Synosi. Mentre si hà lavorato in stampare questa uno ovvero due ragazzi s'insegnano à gettare lettere,

---

20. Β. Π. Παναγιωτόπουλος, ὁ.π., σ. 292.

21. Ἡ Ἰόνιος Πολιτεία καταλύεται, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Τίλσιτ στὰ 1807, ἀπὸ τὶς γαλλικὲς δυνάμεις ποὺ ἀποβιβάζονται στὴν Κέρκυρα μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ στρατάρχην César Berthier βλ. σχετικὰ Ἄπ. Ε. Βακαλόπουλου, ὁ.π., σ. 714. Λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἄγγλοι, ποὺ θὰ καταλάβουν στὴ συνέχεια τὰ νησιά, θὰ ἀποκλείσουν, ἐπίσημα πιά, κάθε δυνατότητα ἐγκατάστασης τυπογραφικῶν ἐπιχειρήσεων στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, καθορίζοντας, μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1818, ὅτι «Μία Γενικὴ Τυπογραφία θὰ ὑπάρχει εἰς τὰς Ἐνωμένας Ἐπαρχίας τῶν Ἰωνικῶν Νήσων, ἢ ὅποια θὰ συστήθῃ εἰς τὴν παντοτελεῖαν καθέδραν τῆς Γενικῆς αὐτῶν Διοικήσεως, καὶ τὰ Πιεστήρια καθυποβάλλονται εἰς τὴν ἀμεσον Ἐφορεῖαν τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Ἀρχιδ. Μεγάλου Ἀρμοστοῦ...» βλ. τὸ Πολίτευμα τῶν Ἐνωμένων Ἐπαρχιῶν τῶν Ἰωνικῶν Νήσων..., Κέρκυρα 1818, σ. 52 (Δ.Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 1082).

e finiranno il carattere A per mandati e parte di B per gl' ecclesiastici libri; e così si adopera il materiale, che si trova in Corfù, colla agiunta dell' novò ill valore di cui si debate dalla somma.

Questa Stamperia per ciò che diventa una fabrica, deve anch' il legatore essere in casa medema, il quale, fora del suo bisogno, messo nella specificazione, hà necessario ancora d'un rame, per sagrinare le pelli. Questo hà d'insegnare due ragazzi nazionali per piegare; due, ovvero tre povere donne cusire sull' teler libri, ed un'altro per tondare i libri. E mutando con tre o quatro anni sono questi ragazzi mistri. E vedendo loro, imparano a incolare di sopra la pelle e fare tutto il fornimento.

Le pelli si trovano in quelle parti sufficienti à comprare; solamente le tavole sino che si trova il modo à fare una machina di tagliare tavole là (cioè segare).

Per la carta

In principio si deve comprare quà in Venezia la carta cursiva, e la mezzana per lavorare, e sino che queste saranno stampate, in quatro o cinque mesi si fà venire il resto, e dopo con fatto firo, non s'hà altra di bisogno.— Per pagare gli uomini infra questo tempo, che si stampa l'Ottoeco e Salterio, ci vuole il Denaro, il quale giusto non si può dire.

Progetto

Quando sarà fatto tutto il necessario della Stamparia, si stampa una Pedagogia, Salterio, ed altri libri scolastici, principia il negozio ed il giro. Uno corre(?) quà in una fiera sulla terra ferma; altro là in altra fiera, vendono e portano l'utilità o sia in monetta o in altri generi in Isola di Corfù, e questa si divide in tutte le classi degli uomini abitanti. Mà essendo fatto il carattere garmond si deve principiare stampare una gazetta (fogli) per publicare i mandati dell' Senato ed altre cose con novità per monstrarre il valore e la grandezza della Republica. Essenda la Stamparia completa con tutti i caratteri necessari si spera d'averè da stampare libri per i foresti, sicome i signori Principi ed altri particolari della Vallachia, Moldavia e Turchia mandano i manuscritti a Lipsia, Vienna, e Venezia à metter in stampa con tanti disturbi dei censori, verranno più tosto in Corfù, ove non saranno soggetti sotto tanti impegni, e la spenderano il loro denaro. Per la quantità dell' denaro che hà dà mettere l'eccellente Senato ovvero in particolare s'hà dà decidere il modo.

La mia opinione è: ricevendo la soma ovvero in denaro, ovvero in materiale, torchi & c. della stamparia nazionale in spazio d'un' anno à non pagare niente. Ma dopo passando l'anno (perche mentre questo tempo devo ajutarmi) si principia ogni sei mesi à pagare la rata, in dieci anni pagare tutto.

Specificazione
dei necessari per la Stamparia in Corfù in circa

		[Lire]	[Sol]	Lire	Sol	Lire	Sol.
3	torchi per la stampa	500		1500			
	In tavolame: casse, banchi etc.			2500			
1	Sopressa grande			300		4.300	
<u>In caratteri greci</u>							
200.000	Lettere di Garmond greco ut Z il mille	10		2000			
250.000	Drettjo Filosofia detto ut F & A	9		2850			
100.000	Drettjo Silvio -----ut H ----	8	10	850			
150.000	Drettjo Testo d Aldo per gl ecclesiastici libri	9		1350			
60.000	Drettjo drettjo grosso per ordini e mandati della Republica in vigneti finali ed altri incisi sfrigi in legnc	9		540			
200	brazzi linee		10	100			
200	- stelle		6	60			
1.000	Lettere da 2 righe de diversi caratteri			1200		9.450	
	In 4100 [Libre] material novo coll' Antimonio	1	10			6.150	
<u>In caratteri Latini</u>							
200	[Libre] grosso carattere tondo }						
100	- drettjo drettjo cursivo }						
	300 libre per mandati e publi- cazioni	2		600			
200	- Silvio tondo }						
100	- drettjo cursivo }	2	10	750			
400	- Cicero overo Filos.tondo }						
160	- drettjo cursivo }						
	mai non visto in Venezia 560	2	15	1540			
400	- Garmond tondo }						
200	- drettjo cursivo }	3	5	1950			
200	- Petit overo testino tondo }						
100	- drettjo cursivo }	3	10	1050			
5	m[ila] spazioni 1/2 perla }						
4	m[ila] drettjo perla }						
	mille -----	30		270			
				6170		6.170	

		[Lire]	[Sol]	Lire	Sol.	Lire	Sol.
	<u>Per il legatore dei libri</u>						
4	Telleri à cusire i libri	12		48			
2	Torchi per tondare gli fogli dei libri coll castelletto	50		100			
	In ordeni,feri fiorati per improntare oro,ou tirar tressi			630		778	
	In cartoni grossi per la covertura di 6000 Ottoechi 1000 [libre]	26		260			
	In deto fini ----600[libre]	36		216			
	In tavole per covertura			300		776	
	Pelli si trovano in Turchia più						
	<u>In carta di stampa</u>						
400	Rismi carta cursiva per Ottoechi e Salteri	7		2800			
300	- detto mezana per Synosi ed orologi piccoli	10		3000			
300	- detto Spierre per Apostolo &c.-----	17		5100		10.900	
	Per paga dei lavoranti sino principia il giro					5.096	
				Somma	£	43.000	
	Quà si deve sapere se ne sono là in stamparia uomini e lavoranti, cioè torcolari e compositori, e legatori dei libri?Sono torcolari e compositori; si fà manco menar altri di quà.S'intende anche con il legatore dei libri.Essendo uno là,averà anche i suoi ordeni,è si fà manco a spendere L[i-re] 778						

ΕΙΔΗ ΝΕΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

[Α]

Οὔσης οὔσης τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ Μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ Μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν· Εἰρήνη ὑμῖν. Καθὼς ἔειπα ἡμεῖς ὁ Πατὴρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κρατῆνται.

[Γ]

[Δ]

Ὅταν ἡ Ἐξουσία τῆς Ῥώμης περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκόλυε ἡμποροῦσεν ἡ Δημοκρατεία νὰ φυλαχθῆ. καθε Στρατιώτης ἦτον εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν καὶ Πολίτης, καθε Ὑπατος ἐσύναξεν ἕνα στρατὸν, καὶ οἱ λοιποὶ Πολῖται ἐπήγεσαν τότε εἰς τὸν πόλεμον, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διαδόχου του. ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ μὴν ὄντας πολὺς, ἐλάμβανον διὰ στρατιώτας, μόνον ἀνδρώπους, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες ἀρετὴν περιουσίαν, ἐφρόντιζον πρὸς διαφύλαξιν τῆς πόλεως. τέλος πάντων, ἡ Βουλὴ ἡμποροῦσεν ἐνμόλως νὰ

Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, καὶ μὴ ἐν τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με. Ἐλέησόν με Κύριε, ὅτι ἀσθενεῖς εἰμι. καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. καὶ σὺ Κύριε ἕως πότε; Ἐπίσχεσον Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου. Σῶσόν με ἐνεκεν τῶ ἐλέους σου. Ὅτι ἔξις ἐν τῷ θάνατῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ἅθῃ τίς ἐξομολογήσεται σοί, Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λίσσω καὶ ἐκάσῃν νύκτα τὸν κλῖνῃν μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν σφραγῖν μου βρέξω.

ΕΤΑΡΑΧΘΗ ΑΠΟ ΘΥΜΟΥ Ο

Εἰκ. 1. Πρώτη σελίδα διφύλλου πού τυπώνει ὁ θεοδοσίου γιὰ τὴν προβολὴ τῶν νέων χαρακτήρων τοῦ τυπογραφείου. Στὸ εἰκονιζόμενο ἀντίτυπο ἔχουν σημειωθεῖ τὰ χαρακτηριστικά, τῶν προτεινόμενων τυπογραφικῶν στοιχείων κεφαλαία γράμματα, σύμφωνα μὲ τὸ ἀντίτυπο πού συνόδευε τὸ ὑπόμνημα Πούλιου. Τὶς ἄλλες δύο σελίδες τοῦ διφύλλου βλ. στὰ ἐπόμενα δύο κλισέ.

[Ε]

οὐ στρατιῶται ἄρχησαν λοιπὸν νὰ μὴ γνωρίζουν ἄλλον, παρὰ τὸν στρατηγὸν τοῦς, καὶ μὴ ἐλπίζον ἀνταμοιβὰς ἀπὸ ἄλλου, παρὰ ἀπὸ αὐτοῦ, καὶ πάντα νὰ ἐδίαφ, ροῦν διὰ τὴν πόλιν τοῦς. Δὲν ἤτον πλέον οἱ στρατιῶται τῆς δημοκρατείας, ἀλλὰ οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα, τοῦ Μαρτίου, Πομπηίου, καὶ Καίσαρος. ἡ ῥόμη δὲν ἤξευρε πλέον, ἂν ἐκεῖνος ὁ στρατηγός, οὗπου εὐρίσκει· οἱ εἰς μίαν ἐπαρχίαν, ἐπάμω εἰς ἓνα σιαμα στρατηγὸν, ἢ τινι φίλος, ἢ ἐχθρὸς ἦς.

Ὁ ἔχου αὐτῆ, ἐποίησε προέλασε μύρισαι με το Σῶμα εἰς τὸν ἐπιταφιασμόν. χήρα αὐτῆ ἡ πτωχὴ πλείον παύτων βεβλητὸν ἔγνηθη εἰς κεφαλῶ γωνίας. αὐτῆ κόπες σφαρέχεται; καλὸν ἔργον· ἐργάσατο εἰς ἐμέ.

Πολλὰ τὰ πλῆθη τῶν ἐμῶν Θεοτόκῃ πταισμάτων· πρὸς σὲ κατέφυγον ἀγνή, σωτηρίας δέξιμνος· ἐπίσκεψαι πὴν ἀδουνεσάμε ψυχῶ, καὶ πρὸς βδέε τῶ Τίῶ σα καὶ Θεῶ ἡμῶν δοδιῶαί μοι πὴν ἀφισιν.

[Ζ]

Ἐν ὅσω, ὁ λαὸς τῆς Ρώμης διεφθάρητο μόνον ἀπὸ τοῦς δημάρχους τοῦς, εἰς τοῦς ὁποίους ἄλλοτε δὲν ἤμποροῦσε νὰ παραχωρησῆ παρὰ τὴν ἰδίαν του δύναμιν ἢ Βουλὴ εὐκόλως νὰ διαφενδεδῆ, ἐπολιτεύετο πάντοτε στερῆ, εἰς καιρὸν οὗπου ὁ Ὀχλος ἐκαταντοῦσεν ἀδιακόπως ἀπὸ τὸ ἄκρον τῆς ὄρμης εἰς τὸ ἄκρον τῆς χαλιότητος. ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ λαὸς ἔδωκεν εἰς τοῦς θεραπευτὰς τὸν μίαν μεγάλην ἐξουσίαν εἰς τὰ ἔξω, τότε ὅλη ἡ φρόνησις τῆς βουλῆς ἐματαιώθη, καὶ ἡ Δημοκρατεία ἠφανίσθη.

Τῷ ἀγίῳ ἱερομάρτυρος Γεωργίου, ἀδελφῆσαντος ἐπὶ τῆς Βασιλείας Κλαυδίου Καίσαρος, ἐν ἔτει σξδ'. ριφθέντος ἐν τῷ βυθῶ τῆς θαλάσσης. καὶ τῶν ἐν ἀγίοις Πατέρων ἡμῶν μεγάλων Γεωργίων, Βασιλεῖς τῷ μεγάλῳ, Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, καὶ Γωσίω

Γίνωσκε, ὅτι ἀπὸ πῶτῳ τῶν ἡμερῶν καὶ ἤγον ἀπὸ τῶν φροτῶν πρὸς Αὐγύστου Μηνός, ἐμ. τῶν εδ'. καὶ αὐτῶ καδοσεζέμεδα, ἡσδοντε, αἰ καὶ εἰς παῖς λοιπαῖς πρεσβυτεῖαι· τῶ Χρῆστῷ Γεννῶν, καὶ τῶ ἀγιῶν Ἀποστόλων; καὶ διὰ τῶν προσκυνησεν πρὸς ἡμῖν Ζύλη, καὶ εἰς ἡμῶν καὶ δάξαν καὶ Ἱεραγίας Θεοτοκῆ,

[†]

ΕΓΔΟΠΟΙΗΣΙΣ.

Ὁ ἔνθερμος Ζήλος, τὸν ὁποῖον ἐγὼ τρέφω ὑπὲρ τῆ Ἑλληνικῆ γένεος με, παρ-
 ρεκίνησέ με διὰ τὰ κάμω νέας χαρακτῆρας, ὁποίας λογῆς μέχρι τῆδε ἐδέπο-
 τε ἐν Βενετία ἐφάνησαν· ἐκτὸς τῶν ἄλλων γνωσῶν γραμμάτων (μὲ τὰ ὁποῖα
 ἐτυπώθησαν καὶ τυπῆνται εἰς τὴν Τυπογραφίαν με τάτε χολασικὰ καὶ ἐκκλη-
 σιασικὰ Βιβλία), ἅπερ ἀνεκαίνισα, ἵνα καὶ θαρότερος ὁ τύπος γίνεται.

Μὲ αὐτὸν γὰρ τὸν χαρακτῆρα, ὁ ὁποῖος φαίνεται εἰς τὸ ἀπίεαιτι τυπωμένον
 ῥητὸν „ΟΥΨΗΣ ΟΨΙΛΣ κτλ. „ ἔχω νὰ τυπώσω τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν Εὐαγ-
 γέλιον εἰς χαρτίον φύνον δυπλῶν καὶ σερῶν. Ἐπειτα εἶναι καὶ ἕτεροι Χαρακτῆ-
 ρες, (ὡς φαίνονται ἔμπροσθεν τυπωμένοι), μὲ τὰς ὁποίας ἔχω
 νὰ τυπώσω καὶ ἄλλα βιβλία, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων εἶναι πρῶτον τὸ ἐπ’
 εἰσμάτι „ΚΟΡΝΗΛΙΟΥΤΟῦ περι βίων τῶν ἐξόχων στρατηγῶν καὶ ἐγ-
 κρίτων ἡγεμόνων Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων „ μὲ χαλκογραφικὰς εἰ-
 κόνας. τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἐλπίζω νὰ ἀρίστη τὰς ὁμογενεῖς με, καθὼς τὸ πρῶ-
 τότυπον ἤδη ὅλον τὸν κόσμον ἤρσεν· διότι ἐνέχει ἡγεμόνας καὶ στρατηγὰς τῆς
 ἀρχαίας αὐτῆ δόξης, καὶ ἔχει νὰ πωληθῆ διὰ φιωρίνια δύο, ἢ δέκα λίτρας
 ἐν Βενετία, ἢ τρία γρόσια εἰς τὴν Τερκίαν.

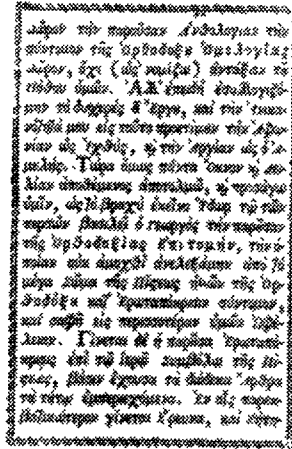
Ὅσοι λοιπὸν τέττε ἔνεκα γράψοσι μοι πρῶτον, καὶ ἕπειτα ἕτερα ἄλλα
 μὲ χρωματισμένας εἰκόνας.

Ὅθεν προσκαλῶ πάντας τὰς ὁμογενεῖς με (ὅσοι ἔχουσι νὰ ἐκδώσουσι κανέ-
 να βιβλίον διὰ τῆ τύπε, καὶ τὸ θέλουσι λαμπρῶς τετυπωμένον, ἢ ὅσοι θέλου-
 σι νὰ ἀγοράσωσι βιβλία), εἰς τὸ νὰ μὲ τιμήσουσι μὲ τὰς προσαγάς των, ἢ ἀ-
 μέσως πρός με ὑπὸ τὴν δίταν με, (Πάνος Θεοδοσίη), ἢ ἐμμέσως τῆ κυρίη Θε-
 μελιῆ Χρίστου καὶ συντροφίας ἐν Βιέννῃ γράφοντες, καὶ ἐγὼ δὲν θέλω λείπει ἀ-
 πὸ τὸ νὰ τὰς δελεάσω μὲ πᾶσαν εἰλικρίνιαν, καὶ εὐλογητάτην τιμὴν χωρὶς τὴν
 παραμικρὰν Φιλοκέρδειαν .

Εὐχόμενος τοῖς πᾶσιν ὁμογενέσι μοι Ὑγείαν καὶ Εὐδαιμονίαν εἶμαι ὅλος.

Ὁ ταπεινὸς τυπογράφος
 Πάνος Θεοδοσίου.

Εἰκ. 2. Τμήμα τυπογραφικοῦ δοκιμίου ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου «Εὐχρηστοτέρα Ὁρθόδοξος Ὁμολογία» τοῦ Δανιὴλ Πελοποννήσιου, στὰ 1801.